

LATVIJAS VALSTS PREZIDENTS

Nr. 2

Rīgā 2013.gada 22.februārī

Latvijas Republikas
Saeimas priekšsēdētājam
Solvitai Āboltiņai

Ļoti cienījamā Āboltiņas kundze!

Saeima 2013.gada 14.februārī pieņēma likumu „Grozījumi Zinātniskās darbības likumā” (likumprojekta Nr.40/Lp11), ar kuru veiktas aktuālas un nepieciešamas izmaiņas, lai sekmētu zinātniskās darbības rezultātā radīto izgudrojumu tiesisko aizsardzību un attiecīgo tiesību izmantošanu (komercializāciju), kā arī pilnveidotu zinātnisko institūciju juridiskā statusa regulējumu.

Tomēr ar šiem grozījumiem vienlaikus tika paplašināts likuma mērķis, to sasaistot ar nacionālās drošības interesēm, kā arī tika noteikta valsts drošības iestāžu kompetence zinātnes jomā, proti, zinātniekam tika uzlikts vispārīgs pienākums pārtraukt zinātnisko pētījumu, ja tas, pēc valsts drošības iestādes atzinuma, var radīt draudus nacionālajai drošībai, turklāt tika noteikts, ka valsts drošības iestādes rīcībā esoša informācija var būt par pamatu tam, lai zinātniskā institūcija nacionālās drošības apdraudējuma dēļ tiktu izslēgta no zinātnisko institūciju reģistra. Šis tiesiskais regulējums attiecīgajā likumprojektā tika iestrādāts tikai trešajā, galīgajā, lasījumā.

Satversmes 113.pants noteic, ka valsts atzīst zinātniskās, mākslinieciskās un citādas jaunrades brīvību, kā arī aizsargā autortiesības un patenttiesības. Tiesību zinātnē atzīts, ka jaunrades brīvības aizskārums var izpausties gan vispārīgā veidā (cenzūra), gan kā konkrēta autora darba vai pētījuma ierobežojums vai aizliegums. Lai gan Satversmē attiecībā uz tās 113.pantu nav tieši norādīts, ka valsts ir tiesīga minētās brīvības ierobežot, nav šaubu par to, ka zinātniskā jaunrade ir nesaraucami saistīta ar

uzskatu paušanas brīvību, kas ietverta Satversmes 100.pantā, tāpat Satversmes 113.pantā paredzēto tiesību un brīvību ierobežošanai var izmantot Satversmes 100.pantam noteiktos leģitīmos ierobežojumus (*sk.: Krūmiņš M., Rozenfelds J. Latvijas Republikas Satversmes 113.panta komentārs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskā vadībā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2011, 691. un 693.lpp.*).

Tomēr jāņem vērā, ka zinātniskās jaunrades brīvība ir būtisks un pat izšķirošs akadēmiskās brīvības aspekts. Zinātniskās darbības brīvība ir neatņemama demokrātijas sastāvdaļa, kas ietver arī informācijas uzkrāšanu un kārtošanu atbilstoši iepriekš nospraustam mērķim un vienam vai vairākiem iepriekš izvirzītiem izpētes jautājumiem. Zinātniskās darbības likums atbilstoši tā mērķim un sistēmai ir tieši vērsts uz zinātnes un augstākās izglītības vienotību, zinātnieku neatkarības un akadēmiskās brīvības (gan individuālas, gan kolektīvas) nodrošināšanu. Valsts varas iestāžu pienākums ir respektēt un aizsargāt akadēmisko brīvību, kā arī veicināt tās īstenošanu (*sk. Academic freedom as a fundamental right. Advice paper. League of European Research Universities, <http://www.scienzainrete.it/documenti/rs/academic-freedom-fundamental-right>*).

Katra valsts aizsargā savas intereses un gādā par nacionālo drošību. Zinātniskās darbības un nacionālās drošības intereses var saskarties, un likumdevējam ir pienākums šādu situāciju paredzēt un noregulēt. Taču regulējumam nevajadzētu būt vērstam tikai uz abstraktiem un absolūtiem aizliegumiem. Demokrātiskā valstī nacionālās drošības sargāšanas mehānismi būtu jāveido tā, lai pēc iespējas mazinātu sabiedrības šaubas par valsts drošības iestāžu rīcības atbilstību demokrātijas principiem. Ņemot vērā šo iestāžu specifisko kompetenci, jābūt nodrošinātai iespējai to rīcības tiesiskumu un pamatotību pārbaudīt tiesā gadījumos, kad personas tiesības tiek būtiski ierobežotas.

Demokrātiskā valstī nacionālās drošības jautājumi nevar tikt risināti abstraktā veidā. Zinātniskās izpētes un ideju ierobežošanu var attaisnot ar nepieciešamību aizsargāt nacionālo drošību vienīgi tad, ja ir veikta katras atsevišķās lietas un specifisku faktu analīze un rastas atbildes uz konkrētiem jautājumiem, piemēram: kā tieši izpaužas nacionālās drošības apdraudējums; vai tas ir nopietns un nav tikai nenozīmīgs vai pat šķietams; vai kontrole ir veikta pārdomāti, atbilstoši attiecīgajam regulējumam un apdraudējuma nopietnībai; cik lielā mērā aizliegums vai ierobežojums skars citas svarīgas intereses?

Kā jau tika norādīts, likuma grozījumi paplašina likuma mērķi, iekļaujot tajā nacionālās drošības intereses. Kaut arī zinātniskās darbības un nacionālās drošības intereses patiešām nereti saskaras, tomēr nacionālā drošība nav un nevar būt likumā definēts visas zinātniskās darbības mērķis. Turklāt šādu, tik būtisku grozījumu nedrīkstēja izdarīt trešajā, galīgajā,

lasījumā -- šāda prakse acīmredzami neatbilst labas likumdošanas principam.

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka ārpus tiesu varas kontroles nevar palikt neviena no tiesību normām vai izpildvaras darbībām [sk. *Satversmes tiesas 1999.gada 9.jūlija sprieduma lietā Nr. 04-03 (99) 1.punktu*]. Tomēr šie Zinātniskās darbības likuma grozījumi skaidri nenosaka personas iespējas tiesas ceļā pārbaudīt konkrētā atzinuma un līdz ar to arī no likuma izrietošā pienākuma pamatotību. Pat ja to iespējams izsecināt, likumdevējam, nosakot tik būtisku ierobežojumu, vajadzēja tieši noteikt arī tiesiskās aizsardzības kārtību, kā tas parasti likumos arī tiek darīts.

No Satversmes 1.pantā nostiprinātā demokrātiskas republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot tiesiskas valsts pamatprincipus, tostarp tiesiskās noteiktības principu (sk. *Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija sprieduma lietā Nr. 2010-02-01 4.punktu*). Savukārt no tiesiskās noteiktības principa izriet prasība, ka tiesību normai, kas nosaka personas pamattiesību ierobežojumus, jābūt skaidrai un precīzai (sk. *Satversmes tiesas 2010.gada 20.decembra sprieduma lietā Nr. 2010-44-01 11.punktu*), proti, Saeimas pienākums ir rūpēties par to, lai tiesību normas tiktu formulētas tik nepārprotami, ka tās varētu interpretēt pareizi (sk. *Satversmes tiesas 2010.gada 19.jūnija sprieduma lietā Nr. 2010-02-01 9.4.2.punktu*) un indivīds, nepieciešamības gadījumā atbilstoši konsultējoties, varētu regulēt savu rīcību (sk. *Satversmes tiesas 2011.gada 11. maija sprieduma lietā Nr. 2010-55-0106 13.1.punktu*).

Likuma grozījumos paredzētais zinātnieka pienākums pārtraukt zinātnisko pētījumu, ja tas, pēc valsts drošības iestādes atzinuma, var radīt draudus nacionālajai drošībai, nerada personai pietiekami skaidru priekšstatu par to, kā plānot savu darbību un kas ir vai nav nacionālās drošības apdraudējums. Ja zinātnieks vai cita persona, kura nav zinātnieks, veicot pētniecisku darbu, pārkāpj likuma normas, tad iestājas juridiskā atbildība vai arī zinātniekam vai attiecīgajai personai ir piemērojami citi tiesiskie instrumenti, tostarp Imigrācijas likumā minētie.

Tādējādi, pat pieļaujot, ka likuma grozījumos ietvertajam neskaidrajam ierobežojumam ir leģitīms mērķis – valsts un sabiedriskā drošība, tomēr jānorāda, ka nav pietiekami līdzsvarotas dažādās intereses. Likumdevējam, izstrādājot likuma grozījumus, bija jāapsver, vai nav iespējami alternatīvi, precīzāki un personu tiesības mazāk ierobežojoši risinājumi, kā arī jāreglamentē Satversmes 90. un 92.pantam atbilstošs personas tiesību aizsardzības mehānisms. No likuma grozījumu otrreizējai caurlūkošanai veltītās sanāksmes dalībnieku paustajiem viedokļiem secināms, ka darba gaitā alternatīvi risinājumi netika apsvērti un arī ārvalstu prakse netika izvērtēta.

Ņemot vērā iepriekšminēto un uzsverot, ka nacionālās drošības aspekts zinātniskās darbības jomā principā ir pieļaujams, ja vien tiek noregulēts samērīgi, pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 71.pantu, prasū likuma „Grozījumi Zinātniskās darbības likumā” (Saeimas likumprojekta Nr.40/Lp11) otrreizēju caurlūkošanu.

Ar cieņu

Valsts prezidents

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized initial 'A' followed by the name 'Bērziņš' in a cursive script.

Andris Bērziņš